

סנהדרין סא

משה שווערד

1. עיין באריכות במראה מקומות סוף סנהדרין ס:

2. תוספות מסכת סנהדרין דף סא עמוד א ד"ה ריש לקיש

ריש לקיש אמר מותרת – [1] פי' בהנאה ולא באכילה דמומר לעבודת כוכבים אסור לאכול משחיטתו [2] אי נמי אפילו באכילה שרי כיון דלא היה מומר מעיקרא ובשחיטה זו הוא דנעשה מומר.

❖ [עוד עיין מראה מקומות א & ב]

3. שעורי ר' דוד מסכת סנהדרין דף סא עמוד א

תתלו) שוחט ע"מ לזרוק דחייב מיתה דר"ל, אי בעינן שיקבלו לאלוה. גמ' [השוחט בהמה לזרוק דמה לעבודת כוכבים וכו' ר' יוחנן אמר] אסורה, וריש לקיש אמר מותרת, וכו' עד כאן לא קא שרי ר"ל אלא בהמה, אבל גברא בר קטלא הוא, מידי דהוה אמשתחוה להר, דהר מותר ועובדה בסייף.

ובתוס' בזבחים (דף י. ד"ה ריש לקיש) הקשו, והאיך נהרג, דילמא מימלך ולא זריק לעבודת כוכבים.
כדאמר פ' ד' מיתות דניסת שאמר אלך ואעבוד פטור דמימלך ולא עביד.

[1] **ותירצו דהכא ודאי לא מימלך, כיון דעבד מעשה, ששחט ע"מ לזרוק.**

[2] **ועוד הכא אפי' ידוע שלא יזרוק, חשיב עובד עבודת כוכבים בשחיטה [זו] כששוחט ע"מ לזרוק, ע"כ.**
והנה לתירוצן ראשון בתוס' מוכח דהא דר"ל מחייב מיתה בשוחט ע"מ לזרוק הוי רק מדין אלך ואעבוד, דכיון דעשה מעשה לא מימלך. וע"ז דהא להמנ"ח מתני' איירי באינו מקבלו עליו לאלוה, ואפ"ה חייב מחמת עצם העבודה. וא"כ הרי לפי"ז אי נימא דשוחט ע"מ לזרוק חייב מיתה רק מדין אלך ואעבוד מ"ט יהא חייב כיון דהרי הוא שוחט רק ע"מ לזרוק ולא לקבלו נמי לאלוה. והרי בגמ' בסמוך (הובא לעיל ס"ק תתל"ב) קאמר, דאף דאלך ואעבוד חייב, מ"מ באומר איני מקבלו אלא בעבודה, אינו חייב, ומוכח דאלך ואעבוד בעינן דוקא שיקבל לאלוה, וכנ"ל.

וע"ל דאח"כ דשוחט ע"מ לזרוק דחייב הוי נמי דוקא אם קיבלו ממש לאלוה בעבודתו, דהיינו שיאמר ששוחט ע"מ לזרוק ולעבוד ע"ז לאלוה שלו, דרק בזה שייך החיוב דאלך ואעבוד. אך כל זה הוא רק לתירוצן ראשון בתוס' שם דחייב דשוחט ע"מ לזרוק הוי מדין אלך ואעבוד, אבל לתירוצן שני שם דשוחט ע"מ לזרוק הוי כמו דעובד בהשחיטה בזה ששחט ע"מ לזרוק, א"כ הרי חיובו מדין עובד ממש, וממילא כמו דעובד ממש אפי' באינו מקבלו לאלוה, חייב, כמו כן שוחט ע"מ לזרוק נמי יהא חייב אף באינו מקבלו לאלוה.

4. שערים מצויינים בהלכה

דף סא. ועובדה בסייף. הא דקאמר בסייף משום דלא מיירי בישראל אלא בעובדי כוכבים שמיתתם בסייף. והך מימרא לקוחה מברייתא שבמס' ע"ז (מו.) ובתוספתא (שם פ"ז) העכו"ם העובדים את ההרים ואת הגבעות הן מותרין ועובדיהן בסייף. וע"ז מה שכתבנו לעיל (נג. ד"ה אלו הן הנסקלין).

5. רשימות שיעורים

דף סא. גמ'. מתקיף לה רב אחא בריה דרב איקא ולריש לקיש מי בעי קרא עד כאן לא קא שרי ריש לקיש אלא בהמה אבל גברא בר קטלא הוא, מידי דהוה אמשתחוה להר, דהר מותר ועובדה בסייף.

ועובדיהם בסייף) שכתב וז"ל אף על גב דמחובר לא מתסר, עבודה זרה מיהא הוי, והכא נמי לא בעיא קרא, הואיל ושחיטה צורך זריקה היא והא חשב בשחיטה על מנת לזרוק הוה ליה כעובד עבודה זרה, דהא זריקה בלא שחיטה לא סגי עכ"ל. ומשמע דנקט דמאחר דשחיטה צורך זריקה וא"א לזריקה בלא שחיטה

לכאורה צ"ע בקושיית הגמ' דבשלמא במשתחוה להר הגברא הוי בר קטלה דעשה מעשה עבודה גמור דעבודה זרה, והא דאין ההר נאסר הוא רק משום דהוי מחובר לקרקע, ולא דמי לשוחט בהמה ע"מ לזרוק דמה לע"ז דלא עשה הגברא מעשה עבודה לע"ז, והא דהבהמה מותרת לריש לקיש הוא משום שלא נגמר בה חטא של עבודה זרה. ועיין ברש"י (ד"ה

6. מהר"ם על סנהדרין דף סא/א

בגמרא מידי דהוה אמשתחוה להר וכו' מקשין העולם מה ראה היא זו התם שאני דעובד ע"ז בשעה שמשתחוה מה שאין כן במחשב מעבודה לעבודה ונראה דרב אחא אית ליה בלא שום ראה דהסברא נותנת דגברא חייב קטלא דשחיטה צורך זריקה והוה ליה כעובד ע"ז ולא מייתי ראה אי הוה גברא חייב קטלא היאך יתיר ריש לקיש הבהמה דאין סברא שיהא גברא בר קטלא והבהמה תהא מותרת ומייתי ראה דאשכחן כהאי גוונא בהר דהר לא מיתסר וגברא בסייף:

7. יד רמה על סנהדרין דף סא/א

רב המנונא אירכסו ליה תורי ואזל למיבדק בתרייהו, פגע ביה רבא רמא ליה רבא מתניתין אהדדי, להכי אשמועי' דאירכסו ליה תורי ללמדך כמה היה זהיר במצות ואזהב את התורה שאפי' בשעה שהיה בהול על ממונו ורדוף לבקש את שוריו עמד לענות את רבא על שאלתו...

8. יד רמה על סנהדרין דף סא/א

רב יוסף אמר תנאי שקלת לך מעלמא, [1] היאך אתה מביא דברי שני תנאין שנחלקו במקום אחד ואתה מקשה מדברי זה על זה תנאי היא, [2] ויש אומרים תנאי שקלת לך מעלמא מן השוק אטו מי צריכת למישקל תנאי מעלמא דלא מצית לאוקמה כתנאי, האיכא תנאי דפליגי בהא מילתא... ואשתכח דלא פלחיה והיינו דקתני אינו חייב עד שיאמר אעבוד, כלומר אין המסית לעצמו חייב עד שיאמר הניסית אעבוד אלך ואעבוד כו

9. חדושי הר"ן על סנהדרין דף סא/ב

יחיד ממליך רבים לא ממלכי וטעי בתריה. זו היא גרסת הספרים וכן נראה דסיפא דמתניתין דקא מחייבי בדבורא בלשון רבים היא שנויה נעבוד נלך ונעבוד ואע"ג דקתני נמי אלך ואעבוד לא ביחי' ממש קאמר אלא רבים הם וכל א' אומר לעצמו וטעמא דרבים לא מימלכי מפני שהן נגררין זה אחר זה, ורש"י ז"ל מחליף הגרסא יחיד לא ממליך רבים ממלכי וסיוע

10. שערים מצויינים בהלכה

וכתב כתשר הריב"ש (סי' קי) ומובא בכסף משנה (שם) דהרמב"ם ס"ל דפלוגתא דאביי ורבא לאו כמי שרואה צורה שאינה נעבדת והוא חושק בה ליפיה או שירא ממנה ומתחיל עתה לעבדה, דבהא לכונ"ע פטור ואפי' לאביי כיון דלא קבלה עליו באלוה, אלא פלוגתייהו כמי שעובד ע"ז מאהבה ומיראה, וגם העובדים אותה אינם עובדים אותה אלא מאהבה ויראה דומיא דהמן, וכהא ס"ל לרבא דפטור כיון דלא קבלה עליו, ואפי' עבדה בארבע עבודות, כגון חמץ שהיו משתחוים לו, והשתחווא היא מארבע עבודות, וה"ה אם היו עובדין אותה בעבודה אחת מאהבה ויראה, וזה עבדה ג"כ באותה עבודה מאהבה ויראה כו'. ועוד כתב דהסכימו האחרונים שאין פירוש הרמב"ם נכון, ע"ש הטעם. ועי' בבאר שבע כמס' כריתות (ג.) ד"ה אלא מאהבה) מה שהקשה על פירוש הריב"ש.	שם ע"כ איתמר העובד עבודת כוכבים מאהבה ומיראה כו'. [פרש"י מאהבת אדם ומיראת אדם, ולא חשבה בלבו באלוהות. וכ"כ הראב"ך (ערו"ם פ"ג ה"ר). וכ"כ בחי' הר"ן בשם הר"ר דוד, דיראה זו יש בו סכנת נפשות שימיתוהו אם לא שיעבדנה. אבל ברמב"ם (שם) כתב, העובד ע"ז מאהבה, כגון שחשק בצורה זו מפני מלאכתה שהיתה גאה ביותר, או שעבדה מיראתו לה, שמה תריע לו כמו שהן מדמים עובדיה שהיא מטיבה ומריעה, אם קבלה עליו באלוה חייב סקילה כו'. וכ"כ בפ"י הר"ח למס' שבת (עב:) ע"ש. וביד רמה כתב שני הפירושים. וע"ע בחי' רבינו יונה ובהגה"מ (שם אות ב.) ועי' בגליוני הש"ס להגרי"ע באריכות.
--	---

אהבת אותו האיש וכן מיראה שהוא מתיירא משנאתו ושלל יזיק לו וכי מסייע ליה אביו אנפשיה מההוא דקתני אפי' נעבד דומיא דהמן ומקשה ליה והא המן מיראה הוה, התם נמי מיראה דכוותיה שלא היה אומר לי המן למרדכי עבדני ואל תהרג אלא מפני שהיה המן נכבד בעיני המלך והו"ל למרדכי ליראה ממנו ולעבדו מחמת אותה יראה אלמא דמיראה נמי אסור.

ה. ובחדרין מביא פי' ר' דוד ז"ל דפליגי אביו ורבא היכא דלא אמר אלי אתה אלא שעבד ע"ז באחת מהעבודות שצוו לו בקנס מיתה אביו סבור חייב שהרי עבד ע"ז ובמתניתין מחייב מיתה בין בעבודה מן העבודות בין באומר אלי אתה והיינו דקאמר אביו והא פלחה כלומר שעבד אותה באחת מעבודותיה וחייב או מיתה במזיד או קרבן בשוגג, ורבא אמר פטור דנהי דתנן במתני' דבעבודה מן העבודות חייב אע"ג דלא אמר בפירוש אלי אתה היינו משום דכל שעובד איזה ע"ז מן הסתם קבלה באלהי אע"ג דלא אמר בפירוש אבל זה שצוו עליו בקנס מיתה שיעבוד כך לע"ז ומיראת המות הוא עובדה פטור דודאי לא קבלה עליו באלהי ואין שום אומדנא שקבלה באלהי כיון דעבודה זו מחמת האונס הוא והיינו דקאמר רבא אי קיבלה עליו באלהי אין ואי לא לא כלומר כשעשה העבודה מעצמו יש לנו לתלות שהיא קבלה באלהי וחייב אבל זה שנעשה מאונס אין עשיית העבודה הוכחה שקבלה באלהי אא"כ אמר בפירוש אלי אתה דבכה"ג אפי' באונס חייב — אולם בבנ"ש תמה ע"ז דא"כ מאי מקשה בגמ' ע"ז נ"ד אונס רחמנא פטריה ולא מוקי כגון שאנסוהו נכרים להשתחוות ואנסוהו ג"כ לומר אלי אתה דבזה חייב מיתה אף לרבא, ועמש"כ בס' מחנה דוד (ירושלם תרמ"ט) אהל כ"ז באריכות.

ו. אבל הרמב"ן ז"ל [ע' חדושי הרמב"ן שבת ע"ב ב] פי' דמה שאמרו כאן מאהבה כאן מיראה אינה יראה דסכנת נפשות דאי הכי היכי מחייב אביו דהא בע"ז אמרינן דיהרג ואל יעבור היינו שהיא מ"ע אבל אם עבר פטור ואינו נהרג בב"ד כדדרשינן בספרי הכרת חכרת הנפש ההיא היא ולא אנוסה ולא מוטעת כו', אלא שהר' דוד ז"ל מחלק בין אלו הג' עבירות ובין שאר מצות דבשאר מצות הוא משום עשה דונתקדשתי ולפיכך אין ממיתין עליה אבל באלו הג' עבירות שהם מחמת חומר עצמן אימא לך דאפי' באונס ימיתוהו ב"ד אם התרו בו, ומאי דאמרינן בספרי היא ולא אנוסה דחה הר' דוד ז"ל דהאי אונס לאו אונס הגוף אלא אונס הנפש כלומר שיעשה שלא בדעתו כענין שאמרו האדם בשבועה פרט לאונס, והרמב"ם ז"ל פי' שעבדה מיראתו שמא תריע לו כמו שמדמים עובדיה כו' והא לא מחזור לי דכיון שעובד צורה זו על שהוא מסיבה ומריעה אע"ג דלא קבלה עליה באלהי חייב מיתה דלא גרע ממקטר לשד דאמרינן בגמ' היינו עובד ע"ז וסתם מקטר לשד שאינו מקבלו באלהי ואפי' הכי קרי ליה ע"ז, ועוד אמאי לא תריץ ליה במקטר לשם שאינו מקבלו באלהי וזהו בעל אוב דלויכא אלא לאו, אלא משמע לי דכל שעושה איזה עבודה לשם צורה כדי שיגיע ממנה איזה תועלת הרי נתן לה אלהות ושררה על זה הענין והיא ענין עבודה זרה, וע' בעבודת המלך שעל הרמב"ם הל' ע"ז שם שהעיר על קושית הר"ן זו למה לא תי' במקטיר לשד וכ' שזהו באמת תירוץ רבא אלא במקטיר לחבר כו' ע' רש"י שם, ועיון בס' היראים השלם עמוד ו' סי' רע"א (קכ"ח ע"ב).

ד. איתמר העובד עכו"ם מאהבה ומיראה, ברש"י מאהבת אדם ומיראת אדם, אולם הרמב"ם בפ"ג ה"ו מהל' ע"ז כתב העובד עכו"ם מאהבה כגון שחשק בצורה זו מפני מלאכתה שהיתה נאה ביותר או שעבדה מיראתו לה שמא תריע לו כמו שהן מדמין עובדיה, וע' פירוש רבינו חננאל שבת ע"ב סע"ב המשתחוה מאהבתו לו או מיראתו ממנו כו', ובכ"מ שם שלכן לא פי' הרמב"ם כרש"י מיראה מיראת אדם דא"כ הוי אונס והיכי אמר אביו חייב, אמנם מהריב"ש מביא שאין פי' הרמב"ם נכון שאם עובדה מפני שחושב שיש בה כח להריע או להיטיב אע"פ שאינו מקבלה באלהי חייב ובהא לא פטר רבא דרוב עובדי אליילים שבעולם כך הם שגם הם חושבים שיש אלוה למעלה מהם אלא שהם חושבים שיש להם כח להרע או להיטיב ומתוך כך עובדים אותה ועל זה הוזהרה תורה, כי פליג רבא כגון שיוודע שאין בה ממש אלא שמאהבת או מיראת אדם הוא עובדה ולא מיראתו שמא יהרגנו דבהא לא הוי מחייב אביו אלא מיראת אדם שיוקרו כו', וכ"כ בחדר"י שאין יראה זו יראת מיתה שיאמרו לו עבור ואל תהרג שאלו כן אם עבר פטור לדברי הכל אבל מאהבת אדם ומיראת אדם שהוא סבור ומתירא שאם לא יעבוד לע"ז יזיק לי או יפסידיהו ממון כיון דליכא חשש איבוד נפש בכה"ג מיחייב אביו דמיראה דומיא דמאהבה קאמר מה אהבה אין בה חשש איבוד נפש אלא שהוא מתכוון להשיג באותה עבודה

ז. ובמלחמת מצוה מר"ש בן הרשב"ץ לתשובת המינים כ' אחרי ד' הקדמות תחילת דבר פיהו סכלות להשיב על דבריהם ז"ל במ"ש בשבת פ' כלל גדול ובסנהדרין פד"מ ופ"ד זכריות שהעובר עכו"ם משום אהבה ומשום יראה רבה אמר פטור ופרש"י ז"ל מאהבה לעשות רצון גדול שיתחנן לו. מיראה שאדם גדול צוהו לעבוד אותה או ימות. והרמב"ם בפ"ג טהל' ע"ז כי מאהבה כגון שחשק בצורה זו כו' מיראה מיראתו שהיא תרע לו כמו שמדמין עובדיה כו' וסתם דבריהם לפי דעתו לפי שהם מבוארים הסתירה במחשבתו ממאמרי הכתובים ופשטיהם באיסור עבודתו כוכבים. ותשובתו ע"ד רז"ל היא נופלת ולא מחפמה השיב עליהם וזכר מקצת דבריהם והניח מקצתו וכדי שיהיה הענין מבואר אכתוב לשון רבותינו כו' ופסק הלכה כרבא

כנגד אביו ולא פטר אלא בשלא קבלה עליו באלהי שאם קבלה באלהי חייב מיתה לדברי הכל. וקבלת אלהות הוא שיאמר אלי אתה כו' ופטור שאמר היא בדיני אדם אבל אסור לעשות ככה כו' ומעתה אין תשובה עליהם שהרי אם קבלה עליו באלהי שזה היא עכו"ם שחייבה עליה תורה אנו הורגים אותו ואם לא קבלה באלהי פטרוהו מדיני אדם וכך הם דברי הרמב"ם כו'. ולהחזיר הדבר למושכל היא שאין כוונת העבודה אלילים אלא קבלת אלהות וכן קוראה אותה התורה אלהים אחרים. זוכה לאלהים יחרם. וכתובים אחרים כולם מזכירים אותה בשם אלהות. וכשקבלה עליו באלהות והאמין בה חייב מיתה אבל אם עבדה מיראה ומאהבה ולא האמין באלהות אותה צורה אינה עבודה שמאמר עבודה הוא ממאמר המצטרף שאין עבודה אלא עם אלוה ואם אין אלוה אין עבודה כאשר ידעו ההגמונים וא"כ זה שלא קבלה עליו באלהי אין עבודתו עבודה ולא קורא אותה רבה עבודה ע"ד האמת אלא ע"ד ההעברה ולא יכחישנו שום משכיל ועמדו דברי רבותינו ז"ל ונפלה סתירתו.

ח. ויעוין בשו"ת אבני נזר יו"ד סי' קכ"ז שתמה על הרמב"ם שכ' דמה שמחויב למסור עצמו בג' עבירות הוא משום קידוש השם והרי קידוש השם הוא בשאר עבירות כפרהסיה אבל בע"ז בצנעה מואהבת את ה"א בכל לבבך ובכל נפשך גו' ילפינן. ושפ"ד מסברא דמה חזית כו' וג"ע מהקישא ובהא דאין מתרפאין בע"ז כ' הרמב"ם טעם ואהבת. ותי' דמשום שהעובר ע"ז מאהבה ומיראה פטור ורק כיון שנראה להנכרי שעובד באמת ועובר בעשה דואהבת הוי חילול השם נגד הגוי ודוקא בשאר עבירות כיון דפק"נ דוחה ומותר שוב אין חילול השם משא"כ בע"ז דכיון שאצל הגוי נחשב עבודה שוב הוי חילול השם. וראה שם סי' קל"א אות ה. ויעוין בשו"ת הריב"ש סי' ק"י. אור גדול סי' א (כ"ב ג). ובית זבול ח"ב סי' ח.

12. רשימות שיעורים

ענין ברש"י ד"ה מאהבה ומיראה וז"ל מאהבת אדם ומיראת אדם, ולא חשבה בלבו באלהות עכ"ל. ומבואר דאביי ורבא נחלקו אם התורה אסרה מעשה עבודה זרה אף בלי שקיבלו עליו לאלוה או דחיוב ע"ז תלוי בקבלה לאלוה. והנה ענין ברמב"ן עה"ת (שמות כ:ג) שפירש דהפסוק "לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני", "היא מניעה שלא יאמין באחד מהם ולא יקבלוהו עליו באלוה ולא יאמר לו אלי אתה". ומבואר דיש איסור לאו שלא לקבל עליו אלוה אחר. וענין לעיל בשיעורים (דף ס: ד"ה תנא עד שיברך שם בשם) שהבאנו את המחלוקת בין הרמב"ם והרמב"ן בספה"מ (מצות ל"ה) האם החיוב בע"ז הוא מחמת מעשה העבודה לע"ז או משום קבלת אלוהות. וצ"ע דבפשטות זוהי מחלוקת בין אביי ורבא בסוגיין.

ונראה דאביי סובר שהתורה חייבה מיתה על עבודה זרה בב' אופנים: א) בקבלה לאלוה בלבד בלי מעשה עבודה, ב) משום מעשה עבודה בלי קבלה לאלוה, והעובד מיראה ומאהבה חייב מחמת מעשה העבודה. משא"כ לרבא החיוב בעבודה זרה הוא רק משום קבלה לאלוה, אלא דס"ל דיש ב' דרכים של קבלה לאלוה: א) קבלה מפורשת, ב) קבלה הניכרת מתוך מעשיו - דמעשה עבודה לעבודה זרה מהוה גילוי דקיבלו עליו לאלוה. משא"כ בעובד מאהבה ומיראה דליכא במעשה העבודה קבלת אלוהות, ולכן סובר רבא דפטור. (389)

13. תוספות מסכת סנהדרין דף סא עמוד ב

רבא אמר פטור - אף על גב דבפ' בן סורר ומורה (לקמן דף עד.) אמר בעבודת כוכבים יהרג ואל יעבור

• רשימות שיעורים

והנה התוס' הקשו היאך יכול רבא לומר שהעובד ע"ז מאהבה או מיראה פטור והרי קיי"ל דע"ז הוי יהרג ואל יעבור, ופשיטא דכשעכו"ם מאנס ישראל לעבוד ע"ז או יהרגנו הריהו עובד מיראה

ואמאי קי"ל דיהרג ואל יעבור. ותירצו התוס' "דנהי
 דחייב למסור עצמו לכתחילה מ"מ היכא דלא מסר
 עצמו לא מחייב מיתה". ונראה דתוס' סברי כשיטת
 הרמב"ן (בספה"מ ל"ת ה) דאיסור ע"ז המחייב מיתה
 תלוי בקבלה לאלוה, ובעובד מאהבה או מיראה ליכא
 חיוב מיתה דע"ז מכיון שלא קיבלו עליו לאלוה. אמנם
 אעפ"כ חל דין יהרג ואל יעבור אף בעובד מאהבה
 ומיראה משום דחל דין יהרג וא"י אף באבזריהו
 דע"ז, והעובד ע"ז מיראה בלי קבלת אלוה עובר
 באיסור לאו, אע"פ דליכא חיוב מיתה דעבודה זרה
 והוי בכלל אבזריהו דע"ז, ומשו"ה הדין הוא דיהרג
 ואל יעבור.

י"ל נהי דחייב למסור עצמו לכתחילה מ"מ היכא דלא מסר את עצמו לא מחייב מיתה ...

14. תוספות מסכת סנהדרין דף סא עמוד ב ד"ה רבא אמר

... וא"ת לרבא אמאי לא השתחוה מרדכי להמן [1] וי"ל כדאמר במדרש שהיו צלמים על לבו [2] אי נמי
 משום קידוש השם כדאמרין בירושלמי דשביעית (פ"ד) כגון פפוס ולוליינוס אחים שנתן להם מים בזכוכית
 צבועה ולא קיבלו.

15. מרגליות הים

יג. שם בתוס', וא"ת לרבא אמאי לא השתחוה מרדכי
 להמן. וי"ל כדאמר במדרש שהיו צלמים על לבו. לפ"ז אדם
 שהיה משתחוה לפניו מפני שררתו אם אותו אדם מתלבש בע"ז אין
 לכרוצ לפניו אע"ג שלא בשביל טפלי דתלי ביה כורע, ואשכחנא פתרי
 למה שנסתפק בתרומת הדשן סי' קצ"ו במי שבא למשרד ממשלתי
 שיש שם סמל אמונת הנכרים אי רשאי להתכופף אע"ג שאם לא היה
 הסמל היה מכבד את השר היושב שם בכריעה וע' רמ"א יו"ד סי'
 ק"ג, וראה שו"ת מהר"מ אלשקר סי' ע"ו ובחמו"ח הכא, ובס' מנות
 הלוי לר"ש אלקבץ, וע' בס' מגן גבורים אר"ח סי' קי"ג סק"ג שכ'
 דרך גבי המן שמרדכי ביזה אותו לעיני כל כדאמרו במגילה ט"ז
 הקרי ליה עבדא דמזדבן בטולמא א"כ אי אפשר היה לתלות שמכבד
 אישיותו ולכן מסר נפשו כו' עיי"ש.

16. תרומת הדשן חלק א סימן קצו

שאלה. כומר תקיף או שר שיש לו צלם או שתי וערב קבוע בבגדו או בכובע, ובא יהודי כנגדו לכבדו
 להשתחוות לו ולהסיר מצנפתו מפניו, שרי או אסור?
 תשובה. יראה דטוב ליזהר ולמנוע בכל היכולת מלהשתחוות נגדו בכה"ג. דהשתחויה היא מן העבודה
 שחייב עליה כרת ומיתות ב"ד לכל ע"ז שבעולם אפי' אינה עבודתה בכך. וכן זכורני בימי חורפי שהכומר
 מפראסין"ן שהיה בווינ"א ממונה על כל הנכסים שהיו שם בפראוסין"ן, וכל אותן הכומרים שתי וערב קבוע להם

בסרבולים, כשהיו היהודים באים אצלו בשביל עסקיהם ידע שלא יכבדוהו בעבור התועבה שכנגדו בפניו, היה רגיל לכפול הסרבול ולכסותה כדי שיוכלו לכבדו:

אמנם מצאתי ממש כנדון זה העתקה תשובת מהר"ר יצחק מאופנהיים וז"ל, על אודות הכומרים שיש להם צלם קבוע לפניהם בבגדיהם אם מותר לקום בפניהם ולהסיר הכובע? נראה לי שמותר להשתחוות להם ולקום מפניהם ולהסיר הכובע נגדיהם, מאחר שאין עושים עצמן ע"ז ואינם נעבדים אלא מפני גדולתן שהם שרים, לא מפני שתי וערב שלהם. וראי' מפ' ד' מיתות (סנהדרין סא, ב) דקאמר להם אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה לאדם כמותך, יכול אדם נעבד כהמן, ת"ל לא תעבדם. אלמא מותר להשתחוות למי שאינו נעבד. אבל מ"מ יעצים עיניו בכל היכולת, או יקום טרם בואם עכ"ל. והיינו ממש כמו שאלותינו. ואעפ"י שנראה לחלק בראייתם ואיכא למימר דודאי שרי להשתחוות לאדם שאינו נעבד, ובלבד שאין לו צלם בפניו שלא יהא נראה כמשתחוה לצלם. והכי איתא בתוס' פ' כלל גדול (שבת, ב, ב ד"ה רבא) לחד שינוי, דלהכי לא השתחוה מרדכי להמן אליבא דרבא דפטר עובדי ע"ז מיראה, אלא משום דשני צלמים היה לו להמן על לבו:

ובא"ז בהל' ק"ש כתב דאסור להשתחוות במודים בתפלתו כשהנכרי בא כנגדו עם שתי וערב. וכה"ג אמרינן פ"ק דע"ז (יב, א) נתפזרו לו מעותיו לפני ע"ז לא ישחה ויטלם, דנראה כמשתחוה לע"ז ואם אינו נראה מותר. ומעין המושך מים לפני ע"ז לא ישחה וישתה מפני שנראה כמשתחוה לע"ז ואם אינו נראה מותר. ופירש"י (ד"ה ואם אינו) אינו נראה מותר כגון שפונה לאחוריו או לצדדין או כה"ג. ואע"פ דבשונה ומלקט מעות שנתפזרו לו שפיר יש לו לתלות שהוא שוחה ומשתחוה בשביל צרכיו ולא בשביל הע"ז, אעפ"כ אסור אא"כ שיהא אינו נראה בגוף השתחויה. וה"ה בצלם בבגדו דאע"ג דיש לתלות דבשביל הגדולה משתחוה ולא בשביל הצלם לא שרי. ושמא י"ל דכשנתפזרו לו מעות ובשונה הואיל ולא שכיחי כולי האי לשחות ולהשתחוות בענין זה, ומאן דחזי ליה שוחה ומשתחוה לא מסיק אדעתיה דבשביל המעות או כדי לשחות שוחה, אלא סבור ודאי שלע"ז הוא משתחוה דשכיח טפי מן האומות, לכך בעינן אינו נראה בגוף ההשתחויה. **אבל בנ"ד דרגילות הוא טובא להשתחוות לשרים ולשלטונים חשיב שפיר אינו נראה.** וצ"ע גבי הא דכתב לעיל משתי וערב הקבוע בבגדי השרים מפראוסין, היה נראה להתיר בהן טפי מהא דכתב במרדכי ר"פ הצלמים בשם ראבי"ה, דשתי וערב שנושאים לזכרון לא מחמירין בהו. וכן אלו השרים אין להם שתי וערב אלא להודיע שהם מאותה המדינה. אמנם ההוא דמרדכי בשם ראבי"ה לא קאי אלא דאין לאסור אותו שתי וערב כדאסרינן צלמים שנעבדו, אבל לענין נראה כמשתחוה להם אפשר אין לחלק, הנראה לענ"ד כתבתי:

17. שו"ע יו"ד סימן קנ

(ג) פרצופות המקלחות מים בפני עבודת כוכבים, לא יניח פיו על פיהם וישתה, מפני שנראה כמנשק לעבודת כוכבים: הגה - י"א דכל שאינו אסור אלא מפני מראית העין, כגון בדין זה, אם יש סכנה בדבר כגון אם ימות אם לא ישתה, מותר לשחות ואין בזה משום יהרג ואל יעבור. (ר"ן פ"ק דעב"ז). **שרים או כהנים שיש להם צורת עבודת כוכבים בבגדיהם, או שנושאים צורת חמה לפנייהם כדרך הגמונים, אסור להשתחוות להם או להסיר הכובע לפנייהם, רק בדרך שאינו נראה, כמו שנתפזרו מעותיו; או שיקום לפנייהם קודם בואם. וכן יסיר הכובע וישתחוה קודם בואם (ת"ה סימן קצ"ו).** ויש מקילין בדבר הואיל וידוע שגם העובדים עבודת כוכבים אינם מסירים הכובע או משתחווים לעבודת כוכבים, רק להשר (שם בשם ר"י מאפנו"ם ומהרי"ו). וטוב להחמיר כסברא הראשונה:

• באור הגר"א על יו"ד סימן קנ

[ה] ויש מקילין כו'. ממש"ש ס"א ב' יכול אפילו נעבד כו' משמע דוקא נעבד וראייתו תמוה ומשמע משמע להיפך ועתוס' שם ד"ה ורבא כו' וי"ל כדאמר כו' וכן בשבת ע"ב ב' בד"ה רבא כו' וכן במעין שם אע"פ שידוע ששוהה לשחות אעפ"כ אסור וכתבתי דחק לחלק ביניהם ומאד דחוקין דברין ועבש"ע א"ח סימן קי"ג ס"ח וכתב בתה"ד שם דאף באותן צלמים שהן לזכרון שמותר בהנאה כמש"ל סימן קמ"א ס"א בהג"ה לענין השתחואה אין חילוק:

18. דף על הדף מסכת סנהדרין דף סא עמוד ב

הפרי חדש (או"ח סי' קי"ג) תמה האיך השתחוה אברהם אבינו להמלאכים - הערביים שבאו לבקר, כמוש"כ וישא עיניו וירא שלשה אנשים וגו' וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה", והרי הערביים

משתחווים לאבק שעל רגליהם, שלכן אמר להם "רחצו רגליכם" כדאי' בב"מ (פ"ו ע"ב), וא"כ הי' עליהם ע"ז ואיך השתחוה להם אברהם.

ותירץ שאין איסור רק אם הע"ז הוא כנגדו, אבל כאן שהאבק הי' מלמטה על רגליהם אין איסור, ולפ"ז כתב שאם השר רקום לו הע"ז על גבו, והוא פנים אל פנים אל מול הגוי, שרי לו להשתחוות לפניו. וע"ע במגן אברהם (סי' קי"ג ס"ק ו') ובמגן גבורים שם.

19. גמרא הלכה ברורה

דף ס"א: גמרא. אמר אביי: מנא אמינא לה? דתניא: "לא תשתחוה להם", להם אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה לאדם כמותך. יכול אפילו נעבד כהמן? ת"ל "לא תעבדם", והא המן מיראה הוה נעבד! ורבא - כהמן ולא כהמן, כהמן דאיהו גופיה עבודת כוכבים, ולא כהמן דאילו המן מיראה והכא לאו מיראה.

...שהם או כהנים שיש להם צורת עבודת כוכבים בבגדיהם או שנושאים צורת חמה לפניהם כדרך הגמונים, אסור להשתחוות להם או להסיר הכובע לפניהם רק בדרך שאינו נראה כמו שנתפזר מעותיו, או שיקום לפניהם קודם בואם וכן יסיר הכובע וישתחוה קודם בואם. ויש מקילין בדבר הואיל וידוע שגם העובדי כוכבים אינם מסירים הכובע או משתחווים לצורת החמה רק לשר. וטוב להחמיר בסברה הראשונה.
(יורה דעה קנ, ג - לא צויין בעין משפט)

השתחואה לאדם

בסוגיה מבואר שאין שום איסור להשתחוות לאדם דרך כבוד, אבל אסור להשתחוות לו בדרך עבודה. הדברים מתפרשים לפי רבא שאין הכוונה לאדם כמו המן כיון שהכל משתחווים לו מיראה, אלא הכוונה לאדם שעשאוהו ממש לאלוה וכך קבלוהו. התוספות שואלים מדוע אם כן לא השתחוה מרדכי להמן והם מתרצים בתירוץ אחד שלא עשה כן מפני הצלמים שהיו על לבו ובתירוץ שני הם מסבירים שהנהגתו של מרדכי היתה מפני קדוש השם.

לפי התירוץ הראשון צריך לומר שמכל מקום לא היה זה איסור של ע"ז כיון שאין משתחווים לצלמים אלא לאדם ומכל מקום הדבר אסור כנראה מדרכנו. מאידך לפי התירוץ השני אפשר שאין שום איסור בהשתחואה לאדם הנושא על עצמו צלמים. כך נראה להסביר את שתי הדעות המובאות בהלכה שלפנינו, שיש אוסרים להשתחוות לפני שרים וכהנים שיש להם צורת עבודת כוכבים בבגדיהם ויש מקילין, אך הרמ"א מסיק שטוב להחמיר בסברה ראשונה.

לפי התירוץ השני יוצא שמרדכי לא השתחוה להמן מפני קדוש השם וכותב על כך המאירי ששאר העם מותרים לכתחילה להשתחוות לאדם כזה. אבל הר"ן כותב שהדבר אסור לעולם שזה מעניין ע"ז, ואע"ג שפטור, אסור לעשות כן שזה כמו אבזריהו דע"ז. הוא מוסיף שלמדנו מכאן על הקדשים של כותיים ועל המשוגע של הישמעאלים, שאין להשתחוות לפניהם אע"פ שאין טועין אחריהם לעשותן אלוהות, אבל כיון שלא בהידור לבד משתחווים להם לכן אסור.

א. תוספות על חולין דף יד/א

השוחט בשבת כו'. אפילו במזיד בעי לאוקומי תימא אי במזיד היאך שחיטתו כשרה והא מומר לחלל שבתות
אסור לאכול משחיטתו כדמוכח לעיל (דף ה.) ועוד דבגמ' בעי לאוקומי במזיד ורבי מאיר ורבי מאיר אית ליה בפ' עד כמה (בכורות ל.) ובפ' זה בורר
(סנהדרין דף כז.) דמומר לדבר אחד הוה מומר לכל התורה כולה וי"ל דהתם בפרהסיא והכא בצניעא ומיהו למאי דמוקי כרבי מאיר קשה [3] ועוד י"ל
דמשום פעם אחת לא חשיב מומר ...

ב. חדושי הרשב"א על מסכת חולין דף לט/א

השוחט את הבהמה לזרוק דמה לע"ז ולהקטיר חלבה לע"ז ר' יוחנן אמר אסורה. כלומר בהנאה, וכדנניא לקמן
(ע"ב) השוחט את הבהמה לזרוק דמה לע"ז הרי אלו זבחי מתים, ורבי שמעון בן לקיש אמר מותרת, ורבי יוחנן
אמר אסורה דגמרינן חוץ מבפנים, וריש לקיש אמר מותרת לא גמרינן חוץ מפנים. וא"ת תיפוק ליה דשחיטת
מומר היא. [4] י"ל דלא לזרוק הוא דמה קאמר אלא ששחט לנכרי, ועל דעת שיזרוק הנכרי דמה לע"ז
ושיקטיר הנכרי חלבה לע"ז, ולא דמי לדיכרי דטייעי דלקמן (ע"ב), דהתם אין הישראלים מחשבים בשחיטה
שיזרוק הדם לע"ז, אבל הכא בישראל השוחט מחשב כן:

ג. רשימות שיעורים

והנה יש לעיין בדין יהרג ואל יעבור בעבודה
זרה, האם חל דין וחי בהם דפקו"נ דוחה את האיסור
דעבודה זרה אלא דחל חיוב בפנ"ע של קידוש ה'
ומשו"ה חל דין דיהרג ואל יעבור, או"ד דמעיקר הדין
ליכא מצות וחי בהם כשעובד ע"ז ופקו"נ אינו דוחה
את איסור ע"ז ומשו"ה חל דין דיהרג ואל יעבור.
ולכאורה זה תלוי במחלוקת הראשונים, דשיטת
הבעה"מ (דף יח. מדפי הרי"ף ד"ה אביי אמר) היא
שמותר לעבוד ע"ז בהנאת עצמן, וי"ל דס"ל דמעיקר
הדין חל היתר דפקו"נ לדחות את האיסור דעבודה
זרה, והא דיש חיוב יהרג ואל יעבור הוא משום מצות
קידוש ה', והבעה"מ סובר דבאופן שהעכו"ם מאנס
את ישראל לעבוד ע"ז להנאת עצמן ליכא חילול ה'
ולכן ליכא חיוב מסי"נ מצד מצות קידוש ה'. אולם
הרמב"ן (במלחמות ה' שם) חולק על הבעה"מ וסובר
דליכא היתר דהנאת עצמן באיסור ע"ז, וי"ל דסובר
דבע"ז ליכא דין וחי בהם ואין פקו"נ דוחה איסור ע"ז,
והחיוב דיהרג וא"י אינו מפאת מצות קידוש ה' אלא
משום שאין האיסור דע"ז נדחה מפני פקו"נ. (390)